

MISJONSTANKENS GJENNOMBRUDD I DE NORSK-AMERIKANSKE LUTHERSKE KIRKENE

AV HERMAN ASTRUP LARSEN

Denne artikkelen er en fortsettelse av dr. Astrup Larsens artikkel i Norsk Tidsskrift for Misjon 1949 om «Banebrytere for misjonstanken blant de norsk-amerikanske lutheranerne». Artikkelen er oversatt til norsk av pastor H. Chr. Mamen.

Red.

Når de norsk-amerikanske lutheranerne fra slutten av 1860-årene i stigende grad kom til å vende seg mot Det norske misjonsselskap (N.M.S.), skyldtes dette i første rekke initiativ fra enkeltpersoner. En av dem var *P. A. Rasmussen* som sendte bidrag direkte til Stavanger så snart han hadde fått vite at indianermisjonen var nedlagt.¹ Forbindelsen som etter hvert ble knyttet med Det norske misjonsselskap, ble stadig styrket ved hyppige rapporter om dets arbeid.² I 1870 sendte synoden alle misjonsbidrag til N.M.S.³ Over halvparten av summen ble sendt gjennom synodens misjonskasserer, resten ble sendt direkte til Stavanger.

Året 1870 er derfor et merkeår når det gjelder forholdet mellom N.M.S. og Den norske synoden. Pastor Koren som var prest for Washington prairie-menighet i Decorah, Iowa, fra 1853 til 1910 og som i denne tid hadde mange verv innen synoden⁴, var til stede ved N.M.S.'s generalforsamling i Tromsø i juli 1870.⁵ Så vel synoden i Amerika som N.M.S. tilla hans nærvær stor betydning. Han ble bedt om å preke ved vespergudstjenesten i Tromsø domkirke søndag, og mandag aften sluttet forhandlingene med en hilsen fra Koren. Onsdag ble det gitt uttrykk for det hjertelige forhold mellom de to institusjoner idet man vedtok at Misjonsskolens kandidater som ikke kunne reise til misjonsmarken, skulle ta opp arbeide for synoden i

Amerika. De som gjorde dette, skulle ikke behøve å betale tilbake sin utdannelse til selskapet, men på den annen side skulle selskapet ikke anta flere elever på skolen enn nødvendig for å dekke dets eget behov. En annen beslutning, vedtatt mot fire stemmer, knyttet de to grupper ennå nærmere til hverandre. Det gikk ut på at utsendinger fra synoden og dens menigheter skulle få delta som deputerte på selskapets generalforsamlinger og at selskapets hovedkomité skulle holde kirken i Amerika underrettet om utviklingen på misjonsmarken og viktige avgjørelser i Norge.⁶ Således ble disse to organisasjoner, som begge gjennomgikk en hurtig og sunn vekst, knyttet nær til hverandre i arbeidet for evangeliets forkynnelse for alle folk.

I løpet av de følgende tre år ble alle bidrag til synoden sendt til Stavanger-selskapet. En rapport for årene juni 1871 til juli 1873 nevner ikke en eneste unntagelse. Denne rapporten fastslår også at bidragene hadde nådd en høyde man ikke tidligere hadde nådd, idet de i disse to årene oppgikk til \$ 4,000.⁷ Dette understreker det hjertelige forhold mellom synoden og N.M.S. I denne tiden var det hverken i Maanedstidende eller i synodens årsrapporter noe uttrykk for ønsker om eller fordeler ved å sende misjonsbidragene til andre. N.M.S. og de feltene det hadde, ble stadig omtalt som «vår misjon» og misjonærene som «våre misjonærer». I en resolusjon vedtatt til generalforsamlingen i 1870⁸ betraktet synoden seg selv som en av selskapets *kretser* på like fot med kretsene i Norge.

Med tanke på denne forbindelse valte synoden på sitt årsmøte i 1872 P. A. Rasmussen som deputert til N.M.S.'s generalforsamling som skulle holdes neste år. Dette valg ble senere utvidet da det ble understreket at synoden hadde rett til mange deputerte. Det ble derfor vedtatt å gi offisielt mandat til et medlem som måtte være i Norge sommeren 1873 og som var villig til å være deputert ved generalforsamlingen.⁹ I selskapets årsrapport for 1872 ble denne beslutning ansett som et uttrykk for de sterke bånd mellom kirken i Amerika og selskapet i Norge. Det ble fastslått at disse bånd var blitt styrket av begge parter. De samme rundskriv som ordinært ble sendt til kretsstyrene, ble sendt til synodens misjonskomité, og fra U.S.A. ble det sendt «frikostige pengegaver».¹⁰

I 1873 hadde medlemmer i synoden i det store og hele overført sin

kjærlighet fra Missourisynodens indianermisjon til N.M.S. Så vel synodens som selskapets rapporter antyder ikke annet enn det mest hjertelige forhold mellom de to institusjoner. Den nære forbindelse mellom dem var til velsignelse for begge parter, og den intime kontakt var nyttig for misjonens sak så vel hjemme som på misjonsmarken.

Alt var imidlertid ikke så rolig som det syntes på overflaten. Andre lutherske samfunn i Amerika hadde også begynt å sende bidrag til selskapet. Dette var årsak til endel friksjon. Synoden måtte også bli harm da man oppdaget at den ikke riktig var blitt godkjent som medlem av selskapet i 1870 — slik som man hadde ventet. På generalforsamlingen i Drammen i 1873 utviklet møtet seg slik at det hjertelige forhold mellom selskapet og synoden plutselig ble avbrutt.

Bruddet ble fremskyndet ved en anmodning fra generalforsamlingen for «Den Dansk-Norske Evangelisk-Lutherske Kirke i Amerika» om tillatelse til å sende en deputert med begrenset stemmerett til selskapets generalforsamling. Anmodningen forårsaket en luftig debatt som endte med at forsamlingen vedtok et forslag som utsatte en virkelig avgjørelse. Forslaget gikk ut på at spørsmålet om det fremtidige forhold til de to amerikanske kirker skulle henvises til en spesiell komité. Denne skulle fremlegge sin betenkning på neste generalforsamling. I mellomtiden skulle begge amerikanske kirkesamfunn stå i samme forhold til selskapet.¹¹

På grunn av det forhold som allerede eksisterte mellom synoden og det dansk-norske-amerikanske kirkesamfunn, vakte denne beslutning misnøye blant prester og legfolk innen synoden. De to kirker var nemlig midt oppe i en strid som vesentlig gjaldt evangeliets innhold og skriftemålets betydning. Den dansk-norske kirken lærte at evangeliet eller skriftemålet tilbød syndenes forlatelse til alle som hørte det, men at tilgivelsen ble gitt bare til dem som mottok den i tro. Synoden lærte derimot at evangeliet virkelig brakte syndsforlatelsen til alle som det ble forkynt for, enten de trodde eller ikke, men at det ble til frelse bare for dem som trodde.¹²

Da Det norske misjonsselskap stilte seg i samme forhold til de to kirkesamfunn, kom disse i en meget vanskelig stilling. Professor

Laur. Larsen, redaktør for *Maanedstidende*, ga uttrykk for synodens misbilligelse av vedtaket da han skrev: «Vårt forhold til misjonsselskapet viser at begge parter gjensidig godkjenner hverandre som brødre i troen, mens konflikten med Den Dansk-Norske Kirke i Amerika tydelig viser at det ikke er noen enhet i tro mellom dem og oss. Det er vanskelig å forstå hvordan vi begge skal stå i samme forhold til misjonsselskapet . . .»¹³

Han ga også uttrykk for synodens alminnelige oppfatning av lærestriden: «Vi ville gjerne bli ferdige med den, hvis vi bare kunne med god samvittighet.»¹⁴

Den alminnelige misnøye innen synoden med misjonsselskapets avgjørelse viste seg øyeblikkelig ved en nedgang i bidragene til misjonen.¹⁵ Misjonsselskapet kom således også i en ubehagelig stilling fordi synoden, som på den tid var den største av de norsk-lutherske samfunn i Amerika, hadde ytet langt mere til misjonsselskapet enn noen annen enkelt bidragsyter i Amerika. Det dansk-norske samfunn hvis opptreden hadde fremkalt det ubehagelige forhold mellom selskapet og synoden, var derimot et forholdsvis lite samfunn som hadde gitt relativt små gaver til N.M.S.

På grunn av vanskeligheten med å nå fram til en tilfredsstillende avgjørelse innen de tre institusjoner som var engagert i saken, pågikk forhandlingene i årevis. Vanskelighetene illustreres lett ved å legge merke til det kronologiske forhold mellom synodens og selskapets møter. Synodens møter ble vanligvis holdt i *juni* måned, mens misjonsselskapets ordinære generalforsamlinger ble holdt tredje hvert år i *juli* måned. Da den skjebnesvangre avgjørelse ble truffet i Drammen sommeren 1873, hadde synoden allerede hatt sitt møte og kunne ikke gi en offisiell uttalelse om avgjørelsen før på neste årsmøte i juni 1874. Da saken var behandlet, måtte synoden vente ennå i to år før misjonsselskapets generalforsamling skulle komme sammen igjen, dvs. i juli 1876. Synoden måtte så vente i nesten et år før man kunne ta for seg det vedtak som selskapet måtte ha gjort i mellomtiden. Prosessen ble ytterligere komplisert etter 1877 da synoden gikk over til å møtes bare hvert tredje år (med distriktsmøter de to mellomliggende år).

Til å begynne med håpet man innen synoden på at selskapet skulle anta et mer tilfredsstillende forslag enn det som hadde passert i 1873. Dette håp kom fram på synodens møte i 1874. Man vedtok der et forslag som gikk ut på at hvis selskapet på neste generalforsamling i 1876 brøt sine forbindelser med det dansk-norske kirkesamfunn, ville synoden fortsatt støtte selskapet. I motsatt fall anså synoden det for nødvendig å bryte definitivt.¹⁶

I 1876 gjorde selskapet imidlertid bare et uklart vedtak idet man søkte å inngå en virkelig avgjørelse i forholdet mellom de to amerikanske parter i saken. Vedtaket gikk ut på at selskapet med glede ville ta imot gaver fra misjonsvenner i Amerika, men at det så det uforenlig med sin egenart og stilling å inngå et mer «bestemt og gjensidig bindende forhold» med kirker utenfor Norge. Representanter for lutherske kirker og menigheter i Amerika ville imidlertid bli motatt på selskapets kretsmøter og generalforsamlinger, men bare som rådgivende medlemmer.¹⁷

I Amerika reagerte man høyst ulikt. Noen følte at de kunne være tilfreds med denne beslutning.¹⁸ Andre mente at selskapets vedtak i seg selv var et brudd mellom selskapet og synoden.¹⁹ Det skulle vise seg at denne siste oppfatning var mest i overensstemmelse med synodevedtaket av 1874.²⁰

Trass i misnøye med selskapets holdning fortsatte Kirketidende å trykke rapporter om selskapets arbeid.²¹ Bidrag til N.M.S. fortsatte også å komme inn, men i redusert målestokk.²²

Synoden som helhet var virkelig ikke i stand til å komme til en offisiell beslutning som tilfredsstillte alle. Man kom endelig ut av blindgaten ved en resolusjon fremsatt på synodemøtet i 1881 av V. Koren. Resolusjonen viste til de mange års erfaringer om hvor små utsikter det var for en tilfredsstillende løsning, og synoden skulle derfor la spørsmålet ligge og overlate til hver enkelt menighet å forholde seg som de mente at det var det beste i denne saken.²³

Denne fremgangsmåten var nødvendig. En av menighetene hadde allerede uttrykt sitt ønske om å fortsette med bidragene til N.M.S.²⁴ Andre menigheter hadde gitt tydelige bevis for sin oppfatning ved generøse gaver til selskapet. Blant disse var P. A. Rasmussens menighet i Lisbon. Bidraget fra denne menighet var så stort at selskapets

årsrapport måtte konstatere at «Lisbon menighet bidrar mere til misjonen hvert år enn noen annen menighet så vel i Norge som i Amerika». ²⁵

Konflikten mellom selskapet og synoden førte med seg at en rekke medlemmer av den amerikanske kirken begynte å sende penger til andre misjonsorganisasjoner. Blant disse var en misjon blant nordmenn i Australia, ²⁶ en misjon blant kinesere i St. Louis, ²⁷ Hermannsburg misjonsselskap og Missourisynodens misjon blant negre. ²⁸ Det meste av misjonsbidragene fra Den norske synode gikk imidlertid fremdeles til N.M.S. Det faktum at synoden nå støttet flere misjonsorganisasjoner pekte i retning av en videre misjonsinteresse, og dette var et skritt på veien til opprettelsen av deres egen misjon blant indianerne i Wittenberg, Wisconsin i 1884. Dette var den første misjon som var grunnlagt, ledet og underholdt av en norsk-luthersk kirke i Amerika.

Det ville vært interessant å følge den videre utvikling i detalj. Vi må imidlertid nøye oss med å følge hovedlinjene framover.

I 80-årene mistet Den norske synode lederstillingen innen misjonsbevegelsen. Denne stilling hadde synoden hatt i over 30 år. Hauges synode, som var forholdsvis ny i misjonsarbeidet, overtok ledelsen. Dette skyldtes — i et hvert fall delvis — den katastrofale indre strid som raste innen synoden i disse år. Vi kan ikke her komme inn på denne striden. Vi skal bare angi hvilke konsekvenser den fikk for misjonsarbeidet.

Striden resulterte i at synoden mistet $\frac{1}{3}$ av sine medlemmer og følgelig ble nedgangen i inntekter tilsvarende. Så tidlig som i 1884 visste man at hele den ulykkelige striden hadde en ugunstig virkning på arbeidet for misjonen. ²⁹ Likevel lyktes det for synoden gjennom disse avgjørende år å grunnlegge sin misjon blant indianerne i Wisconsin, gi mindre bidrag til Missourisynodens negermisjon, drive misjon i Australia og støtte N.M.S. Dette arbeid kan ikke helt overses. Men synoden var så svak at den mistet sin lederstilling innen arbeidet for misjonen og ble nødt til foreløpig å trekke seg tilbake fra første linje.

Hauges synode overtok lederstillingen gradvis. Utviklingen var bemerkelsesverdig fordi dette kirkesamfunn tidligere ikke hadde vært

interessert i hedningemisjonen. Synoden ble grunnlagt i 1876, men dens egentlige historie går meget lenger tilbake. Den var nemlig en direkte fortsettelse av Den evangelisk-lutherske kirke i Amerika som Eielsen grunnla i 1846. Eielsen selv var misjonsvenn. En gang tenkte han selv på å bli misjonær blant indianerne. Han synes imidlertid ikke å ha betonet misjonsgjeringen for menighetene.

Ellingianerne dannet aldri noen stor gruppe, og så sent som i 1879 talte Hauges synode mindre enn 11 000 medlemmer.³⁰ Synodens krefter ble derfor brukt til indremisjon og skolevirksomhet før de også ble satt inn i arbeidet for hedningemisjon.

De eldste synoderapporter nevner ikke misjon av noe slag.³¹ Når ordet misjon først viser seg, siktes det til indre misjon.³²

I begynnelsen av 70-årene vokste imidlertid misjonsinteressen innen denne kirken. Den var blitt så sterk at da nye grunnregler ble satt opp ved opprettelsen av Hauges synode i 1876, ble hedningemisjon spesielt nevnt som et av de midler det nye samfunn hadde å bruke for å utbre Guds rike.³³

Selv om misjonsbidragene fra Hauges synode gjennom 70-årene var små, så vokste de stadig. Det meste ble sendt til N.M.S. Det var ikke ualminnelig at selskapet spesielt nevnte Hauges synode for dets bidrag.³⁴

Gjennom 80-årene vokste misjonsinteressen hurtig. På årsmøtet i 1883 ble det bestemt at misjonsbidragene skulle deles likt mellom indre- og ytre misjon.³⁵ Folk kunne imidlertid ikke bindes med slik aritmetikk. Bidragene nådde slike dimensjoner at synodens ledere måtte be om større hensynsfullhet overfor kirkens eget hjemlige virke for å sikre et effektivt arbeid. På årsmøtet i 1888 ble det således vedtatt en skarp påminnelse om at menigheten måtte ha sin oppmerksomhet mere rettet på indremisjon enn tidligere når det gjaldt å dele sine misjonsbidrag.³⁶

Misjonsinteressen innen Hauges synode kom således ikke ovenfra, men *vokste* fram. Først ble folk interessert i misjonsarbeidet; synoden måtte så overta det arbeid som folket hadde satt i gang. Mange prester var aktive i å fremme misjonstanken, men synoden som sådan var uvillig til å overta lederskapet i å fremme misjons-

tanken på sitt program. Interessen blant legfolket viste seg i misjonsbidragene og i det som gikk under navn av «Fællesmøder».

Det første av disse møter ble holdt i Lisbon i P. A. Rasmussens menighet. Det tok til 31. oktober 1883.³⁷ Møtet var lagt slik an at det skulle falle sammen med den norske legemisjonær Chr. D. Borchgrevinks ankomst til Amerika. Møtet var representativt for så vidt som prester fra de forskjellige synoder var til stede. Det var femten prester fra Den dansk-norske kirke, ti fra Den norske synode, to fra den norske Augustanasynode og én fra Hauges synode. Professorene Sverdrup og Weenaas fra Augsburg Seminar i Minneapolis var også til stede.

Ettersom den første møtedagen var reformasjonsdagen, ble det første samvær viet reformasjonen. Neste dag talte Borchgrevink, og det ble tatt opp kollekt til misjonen. Det meste av de tre møtedager som konferansen varte, ble brukt til diskusjon om misjonsarbeidets nødvendighet og ønskeligheten av å opprette et selvstendig norsk-amerikansk luthersk misjonsselskap. Man gjorde et vedtak om en slik organisasjon selv om Borchgrevink uttrykte håpet om at norsk-amerikanerne — hvis et slikt selskap ble opprettet — ikke ville glemme N.M.S.'s arbeid i Zululand og på Madagaskar.

Umiddelbart etter misjonsmøtet i Lisbon la Borchgrevink ut på en preketur som brakte ham rundt til menigheter tilhørende alle de norsk-lutherske synoder i Amerika. I løpet av de «mere enn seks måneder» han var i U.S.A. reiste han 7 000 miles med tog og ca. 1 200 miles med hest. Han talte anslagsvis i 150 kirker og menigheter, og på grunn av manglende tid måtte han avslå 30—40 innbydelser.

Han supplerte sin forkynnelse med salg av bøker og Norsk Missionstidende.³⁸ Borchgrevink ble mottatt med begeistring. De gaver som han mottok til N.M.S., viser dette tydelig nok. Han mottok nemlig mer enn \$ 8.800,00. Av denne sum var den største del, nemlig \$ 5.922,16 fra menighetene tilhørende Den norske synode. Det nest største bidrag på \$ 2.100,00 kom fra den norsk-danske konferansen. Den tredje største var atskillig mindre, nemlig \$ 480,00 og var fra Hauges synode. Det var dessuten noen mindre summer fra andre grupper.³⁹

Det er umulig i denne forbindelse å følge «Fællesmødene» videre.

Det må være nok å si at beslutningen om å opprette et selvstendig misjonsselskap ikke ble satt ut i livet. Da det andre «Fællesmøde» ble holdt, hadde stemningen virkelig snudd seg, og man ble enige om å arbeide for støtte til N.M.S.⁴⁰

Andre lignende møter for å fremme misjonssaken ble holdt blant norsk-amerikanerne i 1886.⁴¹ Disse møter spilte alle en rolle i misjonstankens vekst. De fikk ennå større betydning ved noen norske misjonærers nærvær. To av disse, A. Walen og S. E. Jørgensen fra N.M.S., var kommet til U.S.A. i samband med «Fællesmødene».⁴² De reiste rundt i landet og talte i kirkene på samme måte som Borchgrevink i sin tid.

I slutten av 80-årene nådde utviklingen et klimaks som skyldtes en rekke forhold. I 1887 reiste John P. Hogstad, som tilhørte den norsk-danske kirken, sammen med sin hustru til Madagaskar som utsendinger for N.M.S.⁴³ Det følgende år reiste Erik Tou, som også var medlem av samme kirkesamfunn, til Madagaskar for N.M.S.⁴⁴ Disse misjonærers avreise ble hjertelig anerkjent av «Fællesmødene» og ble nevnt som eksempler til etterfølgelse.⁴⁵

En annen faktor var korrespondansen til O. S. Nestegaard d. e. Han arbeidet i China som utsending for Det norske lutherske Kinamisjonsforbund som var kommet i stand ved hans arbeid. Selv om denne organisasjon ble sett på med mistillit av Den norske synode⁴⁶ og N.M.S. hadde avslått å samarbeide med den nye organisasjon,⁴⁷ ble Nestegaards brev offentliggjort i Amerika, og de vakte stor begeistring for misjonsarbeidet i China. To brev fra ham som ble offentliggjort i *Lutheraneren*, resulterte i at Chinamisjonen ble diskutert på det sjette «Fællesmøde» som ble holdt i Esterville, Iowa i 1889.⁴⁸ Blant de som var til stede, var Daniel Nelson som var uttatt til å bli den første amerikansk-lutherske misjonær i China. Forsamlingen i Esterville var imidlertid ikke forberedt på å sette i gang noen misjonsvirksomhet i China. Diskusjonen endte derfor med at man valte en komité som skulle undersøke spørsmålet til neste møte.⁴⁹ Før komiteen var ferdig med sin innstilling, avløste begivenhetene hverandre hurtig.

Begivenheter gjennom en årrekke hadde bevirket en stadig voksende misjonsbegeistring. Man fortsatte å knytte forbindelser med

misjonsmarken gjennom N.M.S.'s utsendinger. Prester og legfolk i Amerikas norske kirke holdt misjonstanken levende.

På den tid kom to unge norske misjonærer på vei til China til Amerika. De fikk snart adgang til de kirker som hørte til Hauges synode og den nye «Forenede lutherske kirke». ⁵⁰ Disse misjonærer var O. S. Nestegaard d. y. (en yngre bror til O. S. Nestegaard d. e.) og S. Netland. De var til stede på årsmøtet til Hauges synode i Jackson Country, Minnesota 4.—12. juni 1890. ⁵¹

Da man diskuterte synodens påtenkte misjonsarbeid i China, ble det nedsatt en komité på tre medlemmer som skulle ta seg av saken og komme med en uttalelse på neste årsmøte. ⁵²

Denne fremgangsmåte var for langsam for dem som ønsket å sette i gang arbeidet med én gang. Pastor Østby som hadde gjort meget for å introdusere Nestegaard og Netland for synoden, var talsmann for denne fraksjon. Han ba møtets ledere om tillatelse til å legge fram Chinamisjonen for forsamlingen, men fikk avslag. Om ettermiddagen 11. juni sammenkalte han derfor til et improvisert møte utenfor kirken hvor forsamlingen hadde holdt til. Han sto på setet i en vogn da han talte. Han sluttet talen med å peke på en stolpe og sa: «Alle som vil være med på å danne et misjonsselskap, går over til den stolpen.» Fem og tjue menn — de fleste prester — underskrev en erklæring om at de ønsket å være med på dette tiltaket. ⁵³

Man ventet ikke med opprettelsen av den nye organisasjon. Sekretær ble ansatt og en komité ble valt. ⁵⁴ En måned senere kunne sekretæren meddele at manns- og kvinneforeninger og søndagsskoler hadde lovet å støtte selskapet økonomisk. ⁵⁵ I løpet av sommeren holdt «Det norske evangelisk-lutherske Chinamisjonsselskap i Amerika» sin første generalforsamling. Det ble organisert kretser og de første misjonærer ⁵⁶ ble antatt. Merkelig nok ble Daniel Nelson, som sa seg villig til å reise til China for selskapet, møtt med en høflig avvisning. ⁵⁷ Nelson reiste likevel til China samme høst, og han ble den første lutherske misjonær fra Amerika i China.

Selskapet var basert på støtte fra alle de norsk-lutherske kirker i Amerika. Men det var ikke i stand til å bevare sin intersynodale karakter. I 1892 begynte Hauges synode sin egen misjon i China, og

selskapet ble mest et redskap for «Den forenede norsk-lutherske kirke i Amerika» som til slutt absorberte selskapet som sin organisasjon. Selskapet var således en forløper for den permanente misjonsvirksomhet som de norske kirkesamfunn i Amerika driver. Den evangelisk-lutherske kirke fortsetter i dag — gjennom sitt arbeid i China — det verk som selskapet satte i gang for nesten seksti år siden.

Opprettelsen av dette selskapet danner avslutningen på det første større avsnitt av den norsk-amerikanske misjonshistorie. Det begynte med noen få interesserte menn, og kirkene begynte å støtte forskjellige misjonsselskaper i Tyskland, Norge og Amerika. Den lange utvikling kulminerte med organiseringen av misjonsselskapet. Misjonens sed som emigrantene hadde tatt med seg fra den gamle til den nye verden, satte frukt i et nytt, stort og selvstendig arbeid. Ved Guds nåde var det bare utsett til å være forløper for et ennå mer viktig arbeid som skulle komme.

NOTER

- 1 «Missionsbidrag», *Maanedstidende*, 14:254, 1. aug. 1869.
- 2 Som eksempel på en slik artikkel kan nevnes en som handler om utsendelsen til Madagaskar av misjonær Borchgrevink, som var utdannet både som læge og prest. «Missionsfetterretninger», *Maanedstidende*, 14:334, 15. okt. 1869.
- 3 J. A. Ottesen: «Bidrag til Missionen», *Maanedstidende*, 15:350—351, 15. nov. 1870.
- 4 Rasmus Malmin — O. M. Norlie — O. A. Tingelstad: *Who's Who Among Pastors in all the Norwegian Lutheran Synods of America 1843—1927* (Minneapolis, Augsburg Publishing House) 1928, s. 316.
- 5 «Kirkekrønike», *Maanedstidende*, 15:284, 15. sept. 1870.
- 6 «Kirkekrønike», som inneholder et sammendrag av en artikkel i *Luthersk Kirketidende* (Christiania), i *Maanedstidende*, 15:334—335, 1. nov. 1870.
- 7 Synodalberetning, 1873, s. 66—69.
- 8 P. A. Rasmussen: «Om min Reise til Norge», *Maanedstidende*, 18:405, 1. des. 1873.
- 9 «Missionskomitteens Virksomhet», Synodalberetning, 1872, s. 83.
- 10 «Det Norske Missionselskab» — en beretning bygd på Det norske misjonsselskaps 30-årsberetning, *Maanedstidende*, 18:167—171, 15. mai 1873.
- 11 «Kirkekrønike», *Maanedstidende*, 18:319, 15. sept. 1873.
- 12 J. Magnus Rohne: «Norwegian American Lutheranism up to 1872» *New York*, 1926, s. 223—233.
- 13 «Kirkekrønike», *Maanedstidende*, 18:320, 15. sept. 1873.
- 14 På anf. sted.
- 15 N. Brandt: «Missionsregnskab for Synodalaaret 1874—75», Synodalberetning, 1876, s. 116.
- 16 H. A. Preus: «Formandens Indberetning til Synoden», Synodalberetning 1874, s. 15; Synodalberetning, 1874, s. 102.
- 17 «Det norske Missionselskabs Generalforsamling i Stavanger Juli 1876» *Kirketidende*, 3:544, 1. sept. 1876.

- 18 J. B. Frich: «Generalforsamlingen i Stavanger ligeoverfor de norsk-amerikanske Kirkesamfund» Kirketidende, 3:663—664; 20. okt. 1876.
- 19 H. A. Preus: «Om Vort Missionsarbeide og Bidrag dertil», Kirketidende 4:156; 9. mars 1877.
- 20 Kfr. foreg.
- 21 Kirketidende, 5:273—276, 3. mai 1878; 5:285—286, 3. mai 1878. Dette er to eksempler i samme nummer. Mange andre eksempler kunne nevnes.
- 22 Se eksempelvis: «Bidrag til Missionen», Kirketidende, 1:110, 13. febr. 1874.
- 23 «Missionen». Synodalberetning, 1881, s. 39.
- 24 H. Teigen: «Afskrift af Greenfield Menigheds Forhandlingsprotokol», Kirketidende, 7:521, 13. aug. 1880.
- 25 «Det Norske Missionsselskabs 39te Aarsberetning», Kirketidende, 9:342—343, 2. juni 1882.
- 26 J. A. Ottesen: «Indberetning fra Missions-Komiteen», Synodalberetning, 1874, s. 98—100.
- 27 H. A. Preus: «Formandens Indberetning til Synoden», Synodalberetning 1875, s. 22.
- 28 G. O. Rustad: «Regnskab for Synodeaaret», Synodalberetning, 1879: Bilag, s. X og XIV.
- 29 «Komiteindstillinger», Synodalberetning, 1884, s. 83.
- 30 «Kirkelig Statistik for 1879», «Beretning om Aarsmødet af Hauges norsk evangelisk-lutherske Synode i Amerika», 1880 (Red Wing, Minnesota, «Hauges Trykke- og Forlagsforenings» Trykkeri, 1880), s. 46.
- 31 «Det overordentlige Synodemøde», Budbæreren, 1:87, 1. mai 1869 er et eksempel. (Bladet Budbæreren ble utgitt av «Den evangelisk-lutherske Kirke» i tiden 1868—1875 og av Hauges Synode i tiden 1875—1890. Det må ikke forveksles med bladet Budbæreren som utgis i Norge. Se også note nr. 8 i min artikkel NOTM, nr. 1, 1949.)
- 32 P. T. Solberg: «Uddrag af Forhandlingerne paa Synodemødet for den Evangelisk-lutherske Kirke i Amerika», Budbæreren 2:19, juli 1870.
- 33 «Udkast til Konstitution for Synoden», Budbæreren, 6:80—84, okt. 1874 og E. Lillethun: «Hauges norsk-evangelisk-lutherske Synodes Aarsmøde for 1876», Budbæreren, 8:35, aug. 1876.
- 34 «Det Norske Missionsselskabs 37te Aarsberetning», Kirketidende, 7:228, 9. april 1880 er et eksempel.
- 35 E. Lillethun: «Beretning om Aarsmødet af Hauges norsk evangelisk-lutherske Synode» 1883, Budbæreren, 15:124, aug. 1883.
- 36 «Referat af Hauges norsk evangelisk-lutherske Synodes 43de Aarsmøde», Budbæreren 20:453—454, 21. juli 1888.
- 37 Det beste referat fra møtet er C. B(rohaugh): «Missionsmødet i Lisbon, III», Budbæreren, 15:182—187, nov. 1883. Det foreligger også andre kortere referater.
- 38 Chr. Borchgrevink: «Et Afskedsord til vore Landsmænd i Amerika», Kirketidende, 11:445—451, 18. juli 1884. Den samme artikkel er også trykt i Budbæreren, 16:99—103, juli 1884.
- 39 «Fra Missionær Borchgrevink», Kirketidende, 11:328—332, 23. mai 1884.
- 40 «Kirkekrønike», Kirketidende, 12:45, 16. jan. 1885.
- 41 Samme sted, 13:809, 17. des. 1886; 14:728, 18. nov. 1887; 15:697—698, 2. nov. 1888; Peder Dreyer: «Det 6te fælles Missionsmøde», Budbæreren, 21: 631—639, 5. okt. 1889.
- 42 Chr. O. Brohaugh: «Missionær A. Walen», Budbæreren, 19:676—680, 29. okt. 1887; H. Landstad: «Til de norske, evangelisk-lutherske Menigheder i Amerika», Budbæreren, 20:677, 27. okt. 1888.

- ⁴³ A. S. Burgess: «Zanahary in South Madagascar» (Minneapolis, Board of Foreign Missions, 425 S. 4th St., third Edition, 1935), s. 135.
- ⁴⁴ L. M. Biorn: «Pastor P. A. Rasmussen». Minneapolis, 1905, s. 139—140.
- ⁴⁵ «Kirkekrønike», Kirketidende, 15:698, 2 nov. 1888.
- ⁴⁶ «Kirkelige Efterretninger», Kirketidende, 17:493—494, 2. aug. 1890.
- ⁴⁷ Samme sted, 17:568—569, 8. sept. 1890; «Kinamissionsarbeidet i Amerika og i Norge», Kinamissionæren, 1:8, 15. febr. 1891.
- ⁴⁸ P. Drøyer: Anf. artikkel, s. 638.
- ⁴⁹ På anf. sted.
- ⁵⁰ D. Nelson: «Kinamissionsselskabets Oprindelse og senere Udvikling», Kinamissionæren, 11:108—109, 1. april 1901.
- ⁵¹ Beretning om «Hauges norsk evangelisk-lutherske Synodes» 45de Aarsmøde, 1890, titelside og s. 5.
- ⁵² Samme sted, s. 60.
- ⁵³ H. A. Gaardsmoe: «Kinamissions-Selskabet», Kinamissionæren, 7:107—108, 1. april 1895.
- ⁵⁴ H. N. Rønning: «Den norsk lutherske Kinamissionsforening i Amerika», Budbæreren, 22:439, 12. juli 1890.
- ⁵⁵ Samme sted, s. 439.
- ⁵⁶ H. N. Rønning: «Den norsk lutherske Kinamissionsforenings 1ste Generalmøde», Budbæreren, 22:612—614, 27. sept. 1890.
- ⁵⁷ Samme sted, s. 614.